

LISZT FERENC ÉS D'AGOULT GRÓFNŐ ÉLETTREGÉNYE LEVELEZÉSÜKBEN.

Irta: Prahács Margit.

LISZT FERENC és D'Agoult grófnő levelezéseinek második kötete is megjelent. Bátran elmondhatjuk, hogy ez a kötet életüknek legdrámaibb fejezetét, szerelmi regényüknek legmegrázóbb lapjait tárja elénk, amire levelezésük első kötetének (Napkelet, 1933, 10.) vége csak bevezetésül szolgált. 1833-ban lobban fel bennük annak a nagy érzésnek perzselő lángja, amely csak egyetlenegyszer lehet az emberi élet ajándéka vagy átka, s amiről Liszt még 1846-ban — annyi keserű harc és csalódás után is — úgy ír: hogy ha ki is tépi szívét kebléből és ezer darabra töri, akkor sem tudja kiölni belőle fiatal szerelmük égő sugarainak visszfényét. Regényük tehát ennek a kötetnek is inkább pszichológiai, mint történeti érdekességet kölcsönöz. Az első kötet levelei 1840-ben szakadtak meg, midőn Mária grófnő hosszú lelki vajúdások után, hirtelen elhatározza, hogy nem követi Lisztet angliai hangversenykörútjára, hanem visszatér Párisba, míg három gyermekük Liszt édesanyjánál talál elhelyezést. A hosszú távollétek alatt azonban sűrűn váltanak levelet. Lisztet — az immár legyőzhetetlen zongorátitánt — állomásról-állomásra követhetjük diadalútjában. Benne vagyunk a kiteljesedett romantikában. A változó hangulatok, a pathetikus pózok, a külső csillogások korszaka a 30 éves Liszt leveleiben híven tükröződik vissza. De csodálhatjuk-e, hogy a mindenütt körülrajongott művész sohasem mulasztja el, hogy beszámoljon Máriának ezekről a nagy sikerekről, hogy büszkélkedjék a sok kitüntetéssel, amellyel felsőbb helyekről elhalmozzák, a grófok, hercegek barátságával? Lelke mélyén azonban mégsem elégti ki a virtuóz pálya hiú csillogása. Sokszor lehagolt, mélabús. Byron frazeológiájára emlékezett, midőn a művész «végzetes» hivatásáról ír, mely őt keserű, terméketlen, kedvetlen életre ítéli. Lisztben már akkor nagy erővel él a költői véna, az alkotó vágy, s számtalan levélben közli Máriával idevonatkozó terveit. Így tudjuk meg, mennyit foglalkozott Liszt ebben az időben operatervekkel (Manfred, Sardanapale, Faust, Richard en Palestine, Spartacus, stb.), de ezeket később — nem tudjuk miért — elejtette. Sok szimfónikus művének nagyszerű drámaisága bizonyítja pedig, hogy ezen a téren is nagyot alkotott volna.

Rajongó hazaszeretetére mindúntalan találunk példákat. Midőn virtuóz pályájának befejezésére vágyik, Magyarország «*ma sauvage et lointaine patrie*» lebeg szeme előtt, mint a letelepedésre legtermészetesebb, legkedvesebb, legszükségesebb hely. Reméli, hogy Mária is szeretni fogja ezt az országot, s együtt tölthetnek itt majd hosszabb időt. Úgy érzi, hogy nemcsak mint művészt, hanem mint embert is mély hála fűzi hazájához. 1846-ban büszkén írja Máriának, hogy Magyarországon milyen szép melódiákat gyűjtött, s hogy ezekből az egész ország zenei époszát meg lehetne írni. A már nyilvánosságra került «*Méodies hongroises*» is ilyen ciklus. «Semmi *ossianique*, semmi *bohémienne*.» Még szakításuk után is arra kéri a grófnőt, hogy magyar

rapszodiáihoz előszót írjon, amihez majd ő ad instrukciókat. Nagy súlyt erre, mert — amint írja — föltétlen szükséges, hogy ennek a szerzeménysorozatnak «mély és benső értelmét ékes szavakkal fedjük fel a közönség előtt». (Ebből az előszóból azonban nem lett semmi.) Nagy rajongással ír gr. Teleky László párisi magyar követről, aki szerinte nemcsak a legnagyobb szónokok egyike, hanem nagy lélek is, az elvhűség, a legnemesebb önzetlenség megtestesítője. Mindebben a *magyar jellem* tökéletes típusát mutatja be Máriának.

A haldokló regény

Liszt, aki egész Európát beutazza, már sokoldalú érdeklődése folytán is korának legkiválóbb szellemeivel kerül személyes érintkezésbe. Viszont az irodalmi sikereire mindenkor büszke és valóban kivételes műveltségű D'Agoult grófné is élénken vesz részt Páris művészi, irodalmi, politikai életében s így témáik ezekre vonatkozóan mindig érdekesekek és kifogyhatatlanok. Liszt mindenkor melegen érdeklődik Mária irodalmi tevékenysége iránt. Cikkeit mindig elolvassa és magasztalja, gyönyörködik szellemének elevenségében és kellemében és maga is beszámol neki, a távolból is, munkaterveiről, szerzeményeiről. Látjuk, hogy ezt a két rendkívüli embert az évek folyamán mindinkább elmélyülő, erős szellemi szálak is fűzték össze, amik még akkor is fogvatartják őket, mikor már egyébként csak keserű és csalódott szavaik vannak egymás számára. Különösen érdekes, hogy Liszt Arnim Bettináról ír egy levelében, amivel együtt éles meglátású jellemzését adja a zseniális, de nőies asszonyoknak. Bettina gyújtó szelleme, varázslatos intelligenciája ellenére sem tudott maradandót alkotni, mert — ahogy Liszt írja — az érzelmeknek ilyen bensősége, a benyomásoknak ilyen elevensége a legkevésbé sem alkalmasak arra, hogy az alkotáshoz, a formábaöntéshez szükséges tárgyilagos nyugalmat, logikai következetességet biztosítsák. Bettina alkotóhoz méltó eredeti szellemét arra pazarolta, hogy megértsen, hogy érezzen, hogy ezerszeres intenzitással éljen és átéljen. Igazi muzsikusz természet, aki a folytonos lobogásban önmagát emésztí. «Az asszonyok valóban sajnálatraméltók — írja tovább Liszt. — Életük szükségképpen csak a tényekhez igazodó, konvencionális élet, s még arra sincs joguk, hogy hibákat kövessenek el.» (326. l.)

Liszt németországi utazásaiban megismerkedik az ottani zenei viszonyokkal, s Spohr, Mendelssohn, Schumann példájára kedvet kap, hogy ő is mint *Musikdirektor* állandó zene- és énekkarral rendelkezessen, s így megszerezze a lehetőséget a művészi apostolkodásra, s műveinek tolmácsolására. Nagy művészi hírével nem kerül fáradságába ezt a pozíciót Weimarban megszerezni. Életének új állomásához jutt itt s mellette már ott a másik asszony — Wittgenstein hercegné. A sors keserű ironiája, hogy akkor, mikor Mária szenvedéseinek legfőbb forrása, Liszt folytonos utazása, virtuóz pályája véget ér és nyugalmasabb révbe jut, akkor ezt a nyugalmat már nem vele, gyermekeinek anyjával, hanem az oroszországi hangversenyein megismert hercegnével osztja meg. A szakítás ugyan már jóval előbb megtörtént, de a regény, ami az előbbi levelek számtalan sorában még élve élt, itt szakad meg visszavonhatatlanul és végérvényesen. (1848.)

Mária első elszakadási kísérlete (I. köt. 1840) után, mely csak kísérlet maradt, ez a regény már csak hosszú távollétekkel megszakított, rövid együttlétekre szorítkozott. De ilyenkor mindig vannak még boldog óráik,

ahol teljesen megtalálják egymást. Hosszú évek szerelmes sorai bizonyítják mindkét részről, hogy nemcsak a mult lángoló emlékei, hanem a jelenben is folyton fel-fellobbanó szenvedély tartja őket vissza a teljes szakítástól. «Az enyém voltál teljesen — írja Mária egy párisi együttlétük után. — Úgy éreztem, mintha mégegyszer nekem adtad volna a lelkedet, az életedet, a szerelmedet.» «Soha nem elég nekem belőled.» Liszt ugyanilyen hangon válaszol: «Az egész életem egyetlen nagy sóvárgás utánad, a látásod, a bírásod után. Milyen asszony vagy Te, hogy ennyire szükségem van Rád?» Oly egyszerűnek és természetesnek érzik a búcsúnál az elválást, de alig telik el egy kis idő, már újra hatalmába keríti őket az a legyőzhetetlen érzés, mely egymás sorsává teszi őket. Lisztnek azonban más és sokkal könnyebb a helyzete. Változatos, mozgalmas az élete, az érdekes, zseniális férfit diadalútjaiban mindenütt körülrajongják a nők, könnyű kis kalandjainak híre mindig eléri Máriát, aki nehezen magára erőszakolt rezignációja ellenére is nagyon szenved. Újból szakításra gondol, maga sem tudja, mi volna jobb, talán ha Liszt barátja lenne csak és nem szerelmese? «Igen, öt-hat év mulva bizonyára nevetni fogunk már az én mostani nagy gyötrelmeimen» — biztatja önmagát. Epedve várja Liszt leveleit: «Könnyeim folynak, minden gondolatom csak a Tied. Hát lehetséges ez, hogy nem érzed meg, nem is sejtjed, mennyire szenvedek? Hát lehet ilyen élet azok között, akik szeretik egymást?» — «A legézszerűbb, a legtermészetesebb kívánságaimat sem teljesíted, mikor oly kevéssel boldoggá tehetnél, mintha csak az volna a hivatásod, hogy a szívemet összetörd s rajtam próbáld ki összes romboló erőidet.» Liszt igyekszik Máriát engesztelni. «Hogy lehet az, hogy mindig, amikor a legjobbat is akarom, csak szenvedést okozok Neked. Szívem tele van árnyékokkal. Kell, hogy valamilyen formában, de mindig kínozzuk egymást? Sokat gondolkoztam afölött, hogy természetünk mennyire megegyezik. Én mindig fogékony voltam a fizikai kísértésekre, Te a szív és a szellem kísértéseire. Örök szomjúság fog gyötörni minket, mert egyikünk sem éri el soha a célját.» — Tiszta barátság nem érdekli Lisztet: «Sokkal jobban szeretlek, semhogy ismernélek. Nem is akarom. Higyj bennem, ez minden. Nem csaltuk meg egymást. Ha nem lehetünk együtt boldogok, ez talán azért volt, mert többre születünk ennél. Mellékes, hogy mivé kényszerített minket a sorsunk, a lényeges csak az, hogy mik vagyunk Isten és egymás előtt».

A csalhatatlan asszonyszív

Liszt mindig az optimistább, az önmagát szép szavak mámorával könnyen álltató. Többször ír arról, hogy még gyönyörű évek állnak előttük, hogy még egy kis próbaidő és újra a régi lesz minden. De hiába, Mária már a szerelmes asszony csalhatatlan ösztönével érzi soraiban az igazi őszinteség hiányát. Hiszen Liszt távolmaradásai mindig hosszabbra nyúlnak s csak nagynehezen jut el hozzá, hogy utána mindig újra és újra magára hagyja őt. «Miután hosszú agóniával megöltél, újra életre kelttetél és én élek olyan energiával, mint még soha. Ó, ne rontsd le művedet: *tégy boldoggá, hogy jó lehessék.*» Ezek az utóbbi szavak talán Mária legmélyebb vallomása, az asszonyé, aki legteljesebben érzi át az igazi szerelem mindent megnevesítő, a szív és szellem minden értékét felvirágoztató hatalmát: «Az életem távol tőled csak hazugság és hiúság. Lelkem minden erejéből feléd vágyódom s remegve érzem egy pusztító hatalom erejét, amely mindig messzebbre, két

ellenkező polus felé húz minket. Azelőtt minden év közelebb hozott egymáshoz, egészen a teljes egyesülésig, most minden lépés eltávolít és elválaszt, mindig jobban, egészen . . .» Ezek az idők voltak Mária számára a legkeserveesebbek. Minden, ami régi boldogságukra emlékezteti, drága előtte, hiszen a jelen csak kínzó kétségekkel telt számára akkor, amikor — és ez a letragikusabb rá nézve — mindennek ellenére jobban vágyódik Liszt után, mint valaha. Még legutolsó nyári együttlétüik előtt 1843 márc. 29-én így ír: «Sohasem szerettelek ennyire. De látom a napot, ami az életem lát-határán lehanyatlik és én még fiatal vagyok, még szeretném, ha nappalom volna. És remélek reménytelenül, a tavasz, az ég, az emlékeim Rólad, a zsarnok szív szüntelenül ezt kiáltják felém: az Ő szerelmét, az Ő szerelmét!» — Mária már gyűlöli a zenét, amely Lisztet ilyen kóbor életre kényszeríti. Ezzel az élettel különben Liszt is elégedetlen, de hivatása érzetében mégsem tehet másképp. «Kényszerítve érzem magam arra, hogy pazarul pocskékoljam az életemet, erőmet, pénzemet minden öröm nélkül a jelenben és minden remény nélkül a jövőben. Olyan vagyok, mint az az ember, aki végig halad a földjén, leszakítja és eldobja a virágokat és a gyümölcsöket, szétszórja a magokat anélkül, hogy ezek közül egy is meggyökerezhetne, anélkül, hogy valamit is gyűjtene a maga számára.»

Úgy látszik, Máriának mindig több oka lehet rá, hogy keserű szemre-hányásai sokasodjanak: «Sok értékes embernek okoztam szomorúságot, nem egy mély, igaz érzelmet utasítottam vissza, lemondtam arról, hogy olyan akaratokon uralkodjam, amelyek megérték volna az uralkodást, mindezt egy homályos bizonytalan reményért: hogy Benned feltalálom azt, aki éppen úgy érez és gondolkodik, mint én. S mit kaptam helyette: a viveur attitudejét.» (S itt Mária Liszt legújabb kalandjára céloz.)

S mintha most már Liszt is felhagyna mindkettőjük áltatásával: «Miért nem tudtunk együtt élni? Miért a Te családod, a Te előítéleteid és elfogultságod? És miért az én hiú törekvéseim, hibáim és rosszaságom? Elég az, hogy én nem adhatok Neked mást, mint néha egy-egy órára nyugalmat, feledést, álmot és *talán* egy kis boldogságot?»

A fájdalom egy nagy, őszinte szerelem elmúlásán azonban benne is kitör: «*Hát hiába élünk, szívünk hiába őrlődik fel a szenvedésben? Könnyeink csak olyanok, mint a felszáradó eső? Legmélyebb érzéseink, vágyaink nem egyebek, mint tovatűnő árnyékok?*»

A szakítás

Mária Liszt távollétei alatt mindig megkívánta tőle a szívügyeiben való teljes őszinteséget. De olvasva idevonatkozó sorait, későbbi leveleiben feltűnik valami határozott szándékosság is abban a módban, ahogy Liszt «női» beszámolóival kínozza Máriát, mintha csak ki akarná kényszeríteni belőle a szakítást. Ő is féltékenykedik Máriára, de igen valószínű, hogy ez is csak azt a célt szolgálja, hogy a súlyos lépésért ne Ő, hanem Mária viselje a felelősséget.

S elhangzik a döntő mondat, ami Mária részéről mindent megmagyaráz: «Je veux bien être votre maîtresse, mais non pas une de vos maîtresses». Sértett büszkesége a legfőbb segítsége abban, hogy végre 1844 áprilisától kivonja magát Liszt bűvköréből. De hogy mennyire szenved, ezt éppen abból a keserű, sértő szándékból látni, amivel most Liszt ellen fordul. Társadalmi szempontból semmi nem lehet az ő számára — írja Lisztnek —, gyermekeik-

től — akikről eddig, különösen a bájos Blandineről olyan szeretettel írt — most elhidegül, s végül a legélesebb tőr: megírja híres «Nelida» c. regényét, melynek hősében, a dicsőséget, hirt hajhászó, de igazi nagy alkotásra képtelen Guerman Regnier festőben Liszt alakját állítja a világ elé. Ezt a regényt valóban csak egy csalódott szerelmes szív sugallhatta, ahol még igen frissek voltak a sebek ahhoz, hogy fel tudott volna emelkedni előkelőbb emberi szempontokhoz.

Mindezeknek ellenére levelezésük most sem szakad meg. Sajnos, azonban a szakítás utáni évekből már csak Liszt tollából olvashatunk leveleket s csak ezekből következtethetünk Mária szemrehányásaira, mindig hidegebb magatartására. Liszt még 1864-ig folytatja beszámolóit, ezek azonban már tényleg csak beszámolók külső életéről, munkaterveiről s egyéb eseményeiről. Mária irodalmi működését, köztük a fatális Nelidát is a legudvariasabb elismeréssel illeti s csak finom ironiája sejteti sértett érzékenységét. Az utolsó levelek már csak a gyermekek nevelése, jövőjük biztosítása körül forognak.

A regénynek vége, de a benne kifejezésre jutó mélységes emberi érzések, küzdelmek és szenvedések még ma is megrázzák az olvasót... Mária magára marad s belép az életnek abba a korszakába, ahol a hiábavaló harcok és csalódások után látni sem akarjuk a jót, halálosan fáradtak vagyunk, közömbösek és érzéketlenek: «Már nem nevetek, se nem sírok, nem örülök, se nem szenvedek. S olyan mértékben tudok mégis tovább élni, amilyen mértékben elmaradnak tőlem azok a reményeim, amelyek mint koldusok kísérték s lelkelem egy részét követelték.» — Szívből kívánja Lisztnek, hogy weimari programját megvalósíthassa, hiszen zenei zsenijében senki sem bízhat jobban, mint Ő. Sokan állítják, hogy Liszt Mária összeférhetetlen, gőgös, követelő természete miatt hidegült el tőle. Azonban éppen ezek a levelek bizonyítják, hogy mennyire Mária volt az, aki a nehezebbik részt viselte, aki ezerszeres árat fizetett minden kis öröméért. De még ha a legtökéletesebb asszony lett volna is ezen a földön, akkor is hiába lett volna minden: Liszt érdeklődése másfelé fordult. S 1848-ból keltezett, pótlólag közölt utolsó levelében Mária örömét fejezi ki Lisztnek, hogy egy «sentiment sérieux» Wittgenstein hercegné szerelme által végre révbe jut. Fájdalmasan ismeri el, hogy Ő lehetett volna az utolsó, aki Lisztet lázas, nyugtalan életéből megválthatta volna. Neki nem volt mit ígérni, mert mindent odaadott s most itt áll egyedül, üres kézzel, otthon, család nélkül és minden öröm nélkül.

Bizonyára elérkezett Mária számára is az az idő, midőn már nem keresett tökéletességet senkiben és semmiben, mikor olyannak vette az életet és az embereket, mint amilyenek, mikor kiharcolta magának a feledést és a megnyugvást. De hogy mi volt mindennek az ára, arra Lacordaire szavai utalnak, melyeket Mária különös megérzéssel idéz egy levelében:

*«Szeretni akarsz és a szerelem elárul,
Tudni akarsz és a tudomány elárul,
Élni akarsz és az élet elárul.»*